

O POSIBILĂ INTERPRETARE SEMANTICĂ PRESUPOZIȚIONALĂ A SEMI-ADVERBELOR MAI, MĂCAR, ȘI, TOT

Résumé : *Il y a en roumain une sous-classe d'adverbes, appelés «semi-adverbes» ou «adverbes particules » dont l'inventaire est restreint à environ vingt unités, telles que: și, mai, tot, cam, prea, măcar, încă, iar, etc. qui s'opposent aux autres classes d'adverbes par le fait qu'ils n'ont pas de sens conceptuel plein, autonome. Les semi-adverbes ont de larges possibilités combinatoires, ils construisent des structures simples, paratactiques et se combinent avec les parties de discours comme: les noms (tot părinții; și prietenul meu), les adjectifs (încă tânăr), les verbes (mai trece pe la noi), etc. Les semi-adverbes n'ont pas de degrés de comparaison, ni de fonction syntaxique propre. Leur sens est vague, abstrait et ne peut être saisi qu'en contexte. Notre objectif est d'analyser les principales structures syntaxiques formées par mai, măcar, și, tot et de démontrer que la théorie de la presupposition telle qu'elle a été conçue par Oswald Ducrot et Robert Martin peut être une aide précieuse dans leur interprétation. Par exemple, dans Mai vreți un pahar de vin? – mai introduit le présupposé «Ați băut deja vin». Le semi-adverbe tot implique l'idée de conformité par rapport à une action ou à un état antérieurs; dans l'exemple: Tot lângă tine stau și aștept, le présupposé est «Înainte, stăteam lângă tine». Le même semi-adverbe peut comporter plusieurs interprétations présuppositionnelles, ce qui nous mène à la conclusion que le fonctionnement dans le discours des semi-adverbes s'explique le mieux à un niveau transphrastique.*

Mots-clés : *semi-adverbes, combinatoire, présupposé, interprétations présuppositionnelles*

1. Introducere

În limba română există o clasă restrânsă de adverbe denumite „semi-adverbe”¹ sau „adverbe-particule”² având trăsături distinctive ce le opun celorlalte adverbe, atât din punct de vedere distribuțional (sintactic) cât și semantic. D. Nica ne indică lista acestora : *chiar, și, mai, tot, cam, prea, nici, doar, măcar, taman, încă, iar, numai, tocmai, barem, batâr, încaltea, decât, oare, abia, deja*, observând că, deși clasa semi-adverbelor este închisă, ele sunt des întrebuițate în vorbire³.

Din punct de vedere distribuțional, semi-adverbele au largi posibilități combinatorii, formând grupuri sintactice cu principalele părți de vorbire:

a) alături de un verb:

(1) Poți să mai rămâi, dacă dorești.

b) cu un adjectiv sau adverb: (cel) *mai frumos, mai repede*;

c) cu un pronume sau adjectiv pronominal nehotărât:

¹ Ciompec, G., *Morfosintaxa adverbului românesc: sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p.34.

² Nica, D., *Teoria părților de vorbire cu aplicații la adverb*, Junimea, Iași, 1988, p.144.

³ idem, *ibidem*, p.144.

(2) Leafă avea, pământ de așijderea, *mai* ceva vitișoare. (DLR)

d) cu un substantiv: *tot fratele* meu, *măcar colegii*. Uneori substantivul are un sens asemănător cu cel al unui adjectiv calificativ :

(3) Era *mai* om decât toți. (DLR)

e) cu un numeral: *și al treilea*, *numai câte patru*.

Semi-adverbele funcționează în discurs doar ca determinanți, nu au grade de comparație și nici funcție sintactică proprie: „Aceste adverbe formează grup cu determinatul și nu sînt analizabile ca parte separată de propoziție”¹. Ele intră în structuri paratactice fiind așezate înaintea elementului determinat sau în imediata sa vecinătate

2. Descrierea semantică presupozitională a semi-adverbelor *mai*, *măcar*, *și*, *tot*

În cele ce urmează ne propunem să urmărim modul în care anumite sensuri ale semi-adverbelor: *mai*, *măcar*, *și*, *tot* pot fi explicate printr-o interpretare presupozitională. Acest obiectiv ne-a fost sugerat de faptul că lingviștii români consideră că semi-adverbele au un sens vag, abstract ce nu poate fi definit sau descris în afara contextelor specifice. «Ele nu sunt cuvinte „vide”, dar nici autosemantice ori conceptuale. Valoarea lor semantică, atât cât ea există, se poate stabili numai în context și se raportează la context.

Adverbele particule realizează microcontexte în care valoarea lor este una emfatică, marcând insistența, intensitatea, restricția etc.(cf. *tocmai tu!*; „*Numai tu* de după gratii / Vecinic nu te mai ivești”); „Doar *ceasornicu-și* urmează lunga timpului cărare” – Eminescu; Iată că *chiar* vine). Neavând înțeles lexical autonom, advebele particule dobândesc o anumită semnificație prin actualizarea elementului la care se atașează. În microcontextul stilistic respectiv ele vin cu o „cantitate” de conotație infimă, dar nu de neluat în seamă²

Dumitru Irimia consideră că semi-adverbele exprimă diverse nuanțe ale modalității, numindu-le adverbe de modalizare emfatică³.

2.1. Despre conceptul de presupozitie

Particularitatea semantică a semi-adverbelor de a avea un sens „vag”, „abstract”, ne permite a le da, cel puțin în anumite contexte, o interpretare printr-un demers presupozitional, specific „semanticii implicitului”.

De empu în fraza

(4) Aș vrea să *mai* beți un pahar de vin,

semi-adverbul *mai* introduce ideea implicită că, înainte ca locutorul să pronunțe această frază, „*Dumneavoastră ați băut vin*”, idee care ar dispărea, dacă *mai* ar fi eliminat: *Aș vrea să beți un pahar de vin*. Această idee implicită reprezintă o *presupoziție*.

¹ *Gramatica limbii române*, vol.I,Editura Academiei, București, 1963, p. 317.

² Nica, D., *op. cit.*, p.147.

³ Irimia, D., *Gramatica limbii române*, Polirom, Iași, 1997, p. 295-296.

Conceptul de presuposiție este introdus și dezvoltat în semantică de unii lingviști francezi ca: Oswald Ducrot¹, Robert Martin², și Catherine Kerbrat-Orecchioni³. Robert Martin pleacă de la emul următor : *Pierre a empêché Marie de partir*⁴, în care presuposiția este : *Marie cherchait à partir*, presuposiție ce se menține chiar dacă trecem propoziția la forma negativă: *Pierre n'a pas empêché Marie de partir* sau interogativă: *Pierre empêche-t-il Marie de partir?*

Oswald Ducrot la rândul său stabilește opoziția *contenu posé* vs. *contenu présupposé* (conținut, sens afirmat explicit vs. conținut, sens presupus). Conținutul presupus reprezintă un sens existent anterior celor afirmate, dar introdus obligatoriu de către locutor prin ceea ce afirmă. Presuposiția este legată implicit de sensul cuvintelor și de semnificația enunțurilor produse de locutor. De emul, dacă locutorul afirmă: *Paul a goli frigidarul*, prin verbul *a goli* se introduce presuposiția următoare: ”înainte ca Paul să golească frigidarul, acesta era plin.”

2.2. Scopul articolului

Vom urmări în continuare cum interpretarea presupozițională, în anumite contexte, a semi-adverbelor *mai*, *măcar*, *și*, *tot* poate contribui la descrierea semantică mai precisă și mai nuanțată a sensurilor de bază ale acestor semi-adverbe.

2.2.1. Mai

Sensurile fundamentale ale semi-adverbului *mai* pot fi grupate în trei categorii în funcție de întrebările sale:

- a) *mai* provine din latinescul *magis* însemnând “*mai mult*” și este folosit la formarea comparativului de superioritate și al superlativului relativ al adjectivelor și adverbelor: *(cel) mai bun*, *(cel) mai bine*;
- b) sensuri presupoziționale;
- c) sensuri modale cum ar fi iminența unei acțiuni: *Mai să cadă (să ajungă)* sau intenția: *Vru să mai spună ceva*.

Sensurile presupoziționale, grupate la punctul b), sunt introduse de semi-adverbul *mai* atunci când este constituent al unui grup verbal; ele sunt următoarele:

- sens cumulativ:

(5) *Mai* este un alt aspect: dorești să câștigi bani. (Internet).

Presupoziția este: “Atunci când eu, vorbitorul, pronunț această frază, știu că alte aspecte ale problemei există deja și lor li se mai adaugă încă unul.” *Mai* este așezat înaintea verbului.

(6) Se *mai* pot calcula ariile și cu ajutorul calculului integral. (Internet).

¹ Ducrot, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Hermann, Paris, 1972.

² Martin, R., *Inférence, antonymie et paraphrase*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1976.

³ Kerbrat-Orecchioni, C., *L'implicite*, Armand Colin, Paris, 1986.

⁴ Martin, R., *op. cit.*, p.38.

Presupoziția este: “Se pot adăuga și alte metode celor care există deja.”, iar *mai* dislocă structura verbală, fiind așezat între pronumele reflexiv și verbul *pot*.

- sens aspectual iterativ:

(7) Să-și *mai* ia o data ziua bună (Creangă- DLR).

În acest emplu *mai* dislocă structura verbală, iar presupoziția introdusă de el este următoarea: “Înainte și-a luat rămas bun și acum repetă această acțiune”. Sensul iterativ este întărit în context de locuțiunea adverbială *o dată*.

- sens aspectual de continuitate, durată:

(8) Acolo oile *mai* găsesc verdeață în bahnă (DLR).

Mai, așezat înaintea verbului, introduce presupoziția: “și înainte era verdeață în bahnă.”

2.2.2. Măcar

Semi-adverbul *măcar* provenit din neo-grecesul *makári*, introduce în cadrul unui sens general concesiv ideea de identificare a unui element ce aparține unui ansamblu și permite o interpretare presupozitională de opoziție restrictivă. De emplu:

(9) Dar lăsați *măcar* strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici (Eminescu – DLR)

Conținutul afirmat este exprimat explicit prin fraza *Lăsați strămoșii să doarmă în colb de cronici*, adică “Nu mai pomeniți faptele strămoșilor în clipele prezente de

corupție și întunecare morală”, iar conținutul presupozitional este: “Dacă nu puteți să-i lăsați pe toți, lăsați cel puțin pe strămoșii al căror trecut este plin de mărire”. Sensul de opoziție restrictivă devine limpede, dacă opunem fraza fără adverbul *măcar*, frazei conținând acest adverb. Presupoziția introdusă prin semi-adverbul *măcar* ne trimite la ideea de mulțime în interiorul căreia ”strămoșii” reprezintă un element față de care ni se cere o atitudine de concesie.

(10) Când vei fi mai bătrân, *măcar* așa ca mine, vei înțelege deșertăciunea vieții. (G.Galaction – DLR).

În acest emplu *măcar* se combină cu adverbele *așa* și *ca* pentru a întări, mai întâi, ideea exprimată de comparație și pentru a adăuga o dublă presupozitie: (a) “Eu sunt bătrân”; (b) “Tu va trebui să ai această vârstă, dacă nu mai mult, acum însă nu ai ajuns încă la vârsta înțelepciunii.”

Dacă adverbul *măcar* e folosit într-o propoziție negativă, precedat de adverbul *nici*, el poate exprima o opoziție puternică, mergând până la anulare, față de conținutul presupozitional. De emplu:

(11) Vii de la Tarcău și te duci la Dorna și nici *măcar* nu ți-s caii în bună rânduială. (Sadoveanu – DLR).

Semi-adverbul *măcar* este element determinant pentru substantivul *caii*, cu funcție de subiect, de care este despărțit de alte elemente propoziționale. Conținutul presupozitional este în acest caz “Caii tăi ar fi trebuit să fie bine pregătiți pentru o călătorie așa de lungă”, iar conținutul afirmat explicit “călătorie lungă”, este cuprins în fraza: „Vii de la Tarcău și te duci la Dorna”. Sintagma „măcar[...] caii ” reprezintă un element concesiv minimal identificat în ansamblul elementelor care compun pregătirile presupuse de o călătorie lungă.

2.2.3. Și

Și, din latinescul *sic*, conjuncție și adverb, semnifică ideea de conexiune între două elemente prin atașarea unuia la celălalt. În DLR sunt consemnate patru sensuri principale, fiecare fiindu-i subordonate sensuri derivate, exprimate de *și* cu valoare de conjuncție sau de adverb. Astfel, în cadrul primului sens principal, „similitudinea relațională a unui element cu altul, pe baza unei referințe în comun”¹, adverbul *și* exprimă atașarea unui element la altele neexprimate sau exprimate într-o comunicare anterioară, pentru care este subînțeleasă o relație identică sau similară cu a acestuia. De exemplu:

(12) Neștiind cum s-o mângâi, am început *și* eu a plânge. (Negruzzi – DLR)

Și, urmat de pronumele personal, introduce presupoziția: “Ea, cea pe care vreau s-o alin, plânge deja”. Pronumele *eu* se atașează unui element neexprimat (“ea care plânge”), printr-o relație de identitate a acțiunilor (“plânsul”).

În emulul următor, presupoziția se exprimă în fraza anterioară propoziției, în care apare *și*:

(13) Izbuti a face să lucească armele ca oglinda. Totodată îngriji *și* de cal. (Ispirescu – DLR).

În structura: *și* + prepoziția *de* + substantiv, semi-adverbul introduce presupoziția că “Mai înainte fiul împăratului avusese grijă de arme”, acțiune pusă în relație de comparație implicită cu grija față de cal.

Ideea de atașare exprimată prin *și* privește un domeniu alăturat altora subînțelese:

(14) Nuanța morală se introduce *și* în pictura lucrurilor văzute sau auzite. (Vianu – DLR)

În structura: *și* + prepoziția *în* + substantiv, semi-adverbul *și* introduce presupoziția:

“Nuanța morală s-a introdus deja în alte domenii”

Atașarea poate privi o perioadă pusă în legătură cu altele subînțelese:

(15) Venii [...] ca să te ascult *ș-acuma*. (Eminescu – DLR)

¹ cf. *Dicționarul limbii române*, Serie Nouă, Tomul XI, Partea 1, Litera Ș, 1978, p.81.

În structura: *și* + adverb de timp (*acuma*), semi-adverbul introduce presupoziția :
“În alte dăți, veneam tot așa, să te ascult”.

Obsevație. Când semi-adverbul *și* nu mai îndeplinește funcția sa semantică de a exprima atașarea unui element la altele similare și deci nu mai introduce nici o presupoziție, capătă, într-un context exclamativ, o valoare pragmatică, de subliniere a atitudinii enunțiatorului:

(16) Mitică *și* frumos ! poftim ! (Caragiale – DLR)

(17) Zice că Brigman e bun de magazioner. Draci: Brigman *și* magazioner!(Preda – DLR)

Prin atitudinea sa, enunțiatorul exprimă contrariul celor afirmate, iar adverbul *și* subliniază ideea de confruntare dintre două elemente aflate în raport de divergență.

2.2.4. Tot

Tot (< lat. *totus*) ca semi-adverb are o serie de înțelesuri care nu pot fi definite decât printr-un demers presupozitional. Astfel:

- *tot* indică o continuitate față de o stare anterioară presupusă a fi fost la fel:

(18) O clopotniță de mulți ani începută *și tot* nesfârșită. (Negruzzi – DLR).

În structura: *tot* + adjectiv (*nesfârșită*), semi-adverbul introduce presupoziția
“Înainte de a constata starea actuală (*nesfârșită*), clopotnița se găsea în aceeași stare.”

Ideea de continuitate (ca sens afirmat) și de conformitate cu ceva exprimat anterior (ca sens presupozitional) este întărită de semi-adverbul *mai* în emplu:

(19) *Tot mai* miroase via a tămâios și coarnă. (Pillat – DLR).

Cu acest prim sens, *tot* devine sinonim cu adverbele *încă, și acuma*.

- *tot* e folosit cu sens iterativ, fiind sinonim cu adverbul *adesea* sau cu locuțiunile adverbiale *de repetate ori, de multe ori*. De emplu:

(20) *Tot* da cu nuiaua în apă. (Ispirescu – DLR)

(21) Se uita la bocanci *și tot* mișca din picioare. (Preda- DLR)

În ultimele două emple, *tot* + verb are un conținut presupozitional dat de exprimarea unor acțiuni identice cu cele afirmate explicit.

- semi-adverbul *tot* îmbină fie sensul de continuitate, fie cel de iterativitate, cu sensul presupozitional de conformitate cu o stare sau acțiune anterioară celei afirmate explicit; de aceea adverbul *tot* e sinonim cu locuțiunile adverbiale *la fel, din nou* sau cu adverbele *iarăși, ca totdeauna*, ca în emplele următoare:

- (22) *Tot lângă tine stau și aștept să treacă soarele dincolo de pădure.* (Horea – DLR)
- (23) *Soarele răsare,[...], apune, și a doua zi răsare iar. Și tot așa mereu.* (Stancu DLR)
- (24) *Eu tot aceea sunt.* (Negruzzi – DLR)

Costrucțiile sintactice sunt variate: *tot* + prepoziție + pronume personal (*tot lângă tine*); *tot* + adverb1 + adverb2 (*tot așa mereu*); *tot* + pronume demonstrativ (*tot aceea*).

3. Concluzii

În ciuda faptului că adverbele formează o clasă eterogenă, le putem considera cuvinte autonome, cu un conținut semantic conceptual, independent de context, ceea ce le permite să construiască sintagme cu diferite părți de vorbire și să fie analizate ca părți de propoziție. De exemplu, adverbul *tare* în *Vântul bate tare* este complement circumstanțial de mod, *aproape* în *Locuiește aproape* este complement circumstanțial de loc, *mâine* în *Sosește mâine* este complement circumstanțial de timp, ș.a.m.d. Adverbele predicative precum *probabil*, *poate*, *din fericire*, etc. îndeplinesc funcția unor predicate realizând comentarii frastice și modalizând propozițiile pe care le introduc: *Poate că vine mâine*. Adverbul poate funcționa în discurs și ca echivalentul unei propoziții: *Ai primit scrisoarea mea? – Da/ - Nu*.

În lingvistica românească s-au realizat clasificări detaliate ale diferitelor adverbe, în funcție de sensul lor și de contextele – tip în care sunt folosite¹. Obsevăm că adverbele aparținând diferitelor clase lexico-gramaticale admit în general următoarele tipuri de interpretări semantice:

- o interpretare bazată pe sensul conceptual: *Învăță bine*; *Biblioteca se află în camera de jos*.
- o interpretare deictică, în funcție de protagoniștii comunicării, temporalitatea și spațialitatea acesteia: *Sosește azi*. *Vino aici!*
- o interpretare bazată pe relația anaforică dintre adverb și termenul căruia i se substituie, în cazul *adverbelor pronominale*: *S-a dus acasă fiindcă acolo poate învăța în liniște*. *A plecat la mare fiindcă acolo se simte cel mai bine*.
- o interpretare izvorâtă din capacitatea unor adverbe de a modaliza enunțurile, în cazul *adverbelor de modalitate* care „exprimă categoria *modalității*, al cărei conținut rezultă din raportul dintre conținutul obiectiv al comunicării și interpretarea (comentarea) lui de către locutor”².

Am propus pentru acele unități adverbiale, care formează clasa *semi-adverbelor* o interpretare presupozitională în încercarea de a elucida ceea ce lingviștii consideră a fi sensul lor vag și abstract, dependent de context. Deși am studiat doar patru semi-adverbe, considerăm că demersul propus se poate aplica tuturor semi-adverbelor, în ciuda unor diferențe de frecvență sau de registru stilistic care le caracterizează.

¹ A se vedea în acest sens următoarele lucrări: *Gramatica limbii române*, vol I, Editura Academiei, București, 1963, p. 306-314 ; Nica, D., *op. cit.*, p. 91-160 ; Irimia, D., *op. cit.*, p. 291-296.

² Nica, D., *op. cit.*, p. 294.

Bibliografie :

CIOMPEC, G., *Morfosintaxa adverbului românesc: sincronie și diacronie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

DUCROT, O., *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Hermann, Paris, 1972.
Gramatica limbii române, vol.I, Editura Academiei, București, 1963.

GUIMIER, C., *Les adverbes du français: le cas des adverbes en -ment*, Ophrys, Paris, 1996.

IRIMIA, D., *Gramatica limbii române*, Polirom, Iași, 1997.

KERBRAT-ORECCHIONI, C., *L'implicite*, Armand Colin, Paris, 1986.

MARTIN, R., *Inférence, antonymie et paraphrase*, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1976.

NICA, D., *Teoria părților de vorbire cu aplicații la adverb*, Junimea, Iași, 1988.

Sursa emlelor

DLR.: *Dicționarul limbii române*, Serie Nouă, Tomul VI, M, Fascicula 1, M – Mandră, Editura Academiei, București, 1965; Serie Nouă, Tomul XI, Partea 1, Litera Ș, 1978; Tomul XI, Partea a 3-a, Litera T, Tocăna – Twist, 1983.

Sursele emlelor Internet

www.uttgm.ro ; www.unibuc.ro ; www.obsevatorul.com ; www.referat.ro ; www.iatp.md
www.altermedia.ro ; www.edu.ro ; www.dol.ro ; www.academy.ro